

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

TRẦN THU THẢO

**LÀNG CHÀI CỬA VẠN THÀNH PHỐ HẠ LONG
TỈNH QUẢNG NINH**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NHÂN VĂN

Thái Nguyên - Năm 2015

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRẦN THU THẢO

**LÀNG CHÀI CỬA VẠN THÀNH PHỐ HẠ LONG
TỈNH QUẢNG NINH**

Chuyên ngành : Lịch sử Việt Nam

Mã số : 60 22 03 13

LUẬN VĂN THẠC SĨ NHÂN VĂN

**NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:
PGS. TS NGUYỄN THỊ PHƯƠNG CHI**

Thái Nguyên - Năm 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của tôi dưới sự hướng dẫn của PGS. TS Nguyễn Thị Phương Chi. Các nội dung nghiên cứu và kết quả trong đề tài này là trung thực và chưa từng được công bố trong bất cứ công trình nghiên cứu nào trước đây. Những số liệu, nhận xét đánh giá được tác giả thu thập từ các nguồn khác nhau có trích dẫn nguồn tài liệu tham khảo. Nếu có phát hiện bất kỳ gian lận nào tôi xin hoàn toàn chịu trách nhiệm trước Hội đồng, cũng như kết quả luận văn của mình.

Xác nhận của người hướng dẫn

Tác giả luận văn

PGS.TS Nguyễn Thị Phương Chi

Trần Thu Thảo

Xác nhận của Trưởng khoa chuyên môn

**Xác nhận đã sửa chữa luận văn của
chủ tịch Hội đồng**

PGS.TS Hà Thị Thu Thủy

TS. Nguyễn Xuân Minh

LỜI CẢM ƠN

Lời đầu tiên, tôi xin gửi lời cảm ơn chân thành nhất tới tất cả thầy cô giáo trong khoa Lịch sử- Trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên, những người đã giảng dạy tôi trong suốt hai năm học vừa qua và giúp tôi hoàn thành nghiên cứu và hoàn thiện đề tài.

Tôi xin gửi lời cảm ơn sâu sắc nhất đến PGS.TS Nguyễn Thị Phương Chi đã trực tiếp hướng dẫn, định hướng chuyên môn, quan tâm giúp đỡ tận tình và tạo mọi điều kiện thuận lợi nhất trong quá trình nghiên cứu và hoàn thiện luận văn.

Tôi cũng xin trân trọng cảm ơn tới UBND Thành phố Hạ Long, các phòng ban chuyên môn, đặc biệt Ban quản lý Vịnh Hạ Long, Trung tâm Văn hóa biển, Trung tâm văn hóa nổi Cửa Vạn đã cung cấp tài liệu, tạo điều kiện cho tôi hoàn thành luận văn. Bên cạnh đó tôi gửi lời cảm ơn chân thành tới bà con cư dân làng chài Cửa Vạn đã nhiệt tình giúp đỡ tôi hoàn thiện phần tư liệu cho đề tài. Bên cạnh đó, tôi xin chân thành cảm ơn Ban giám hiệu và các thầy cô đồng nghiệp tại trường THCS & THPT Lê Thánh Tông - Hạ Long đã giúp đỡ tôi trong suốt thời gian làm luận văn.

Luận văn này là kết quả bước đầu của quá trình nghiên cứu khoa học song do điều kiện năng lực và thời gian còn hạn chế, đề tài nghiên cứu không tránh khỏi những sơ suất, thiếu sót. Rất mong được sự đóng góp, bổ sung của các thầy cô và các bạn để công trình thêm hoàn thiện.

Tác giả luận văn

Trần Thu Thảo

MỤC LỤC

	Trang
LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN.....	ii
MỤC LỤC	iii
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	4
3. Đối tượng, nhiệm vụ và phạm vi nghiên cứu	6
4. Nguồn tư liệu và phương pháp nghiên cứu	8
4.1 Nguồn tư liệu	8
4.2 Phương pháp nghiên cứu	9
5. Đóng góp của đề tài	10
6. Bố cục của đề tài.....	11
NỘI DUNG.....	12
Chương 1: LÀNG CHÀI CỬA VẠN - THÀNH PHỐ HẠ LONG - TỈNH QUẢNG NINH.....	12
1.1 Vị trí địa lý, điều kiện tự nhiên.....	12
1.2 Đặc điểm cư dân	14
1.3 Lịch sử hình thành	17
<u>Tiểu kết chương 1</u>	21
Chương 2: KẾT CẤU KINH TẾ - XÃ HỘI CỦA LÀNG CHÀI CỬA VẠN..	23
2.1. Về kinh tế.....	23
2.1.1. Kinh tế đặc trưng - đánh cá trong kinh nghiệm đi biển của cư dân làng chài Cửa Vạn	23
2.1.2 Một số hoạt động kinh tế chính của cộng đồng cư dân Cửa Vạn	26
2.2 Về xã hội.....	30
2.2.1 Gia đình	30
2.2.2 Dòng họ	32
2.2.3. Quan hệ cộng đồng.....	34

<u>Tiêu kết chương 2</u>	43
Chương 3: ĐỜI SỐNG VĂN HÓA LÀNG CHÀI CỬA VẠN.....	44
3.1 Văn hóa vật chất	44
3.1.1 Ăn – mặc.....	44
3.1.2 Ở - đi lại.....	46
3.2 Văn hóa tinh thần.....	48
3.2.1 Phong tục tập quán	48
3.2.2 Tín ngưỡng dân gian.....	55
3.2.3 Dân ca, ca dao tục ngữ.....	61
3.2.4 Lễ hội truyền thống.....	64
<u>Tiêu kết chương 3</u>	66
Chương 4: LÀNG CHÀI CỬA VẠN TRONG QUÁ TRÌNH ĐÔ THỊ HÓA CỦA THÀNH PHỐ HẠ LONG – QUẢNG NINH	68
4.1 Chủ trương di dời làng chài trên Vịnh Hạ Long và thành lập khu tái định cư mới của cư dân làng chài	68
4.1.1 Hiện trạng cư trú của cư dân các làng chài trên Vịnh Hạ Long.....	68
4.1.2 Chủ trương di dời các nhà bè, làng chài trên Vịnh Hạ Long	70
4.1.3. Hiện trạng công tác di dời các nhà bè trên Vịnh Hạ Long.....	73
4.2 Cuộc sống của cư dân làng chài Cửa Vạn tại khu tái định cư và các vấn đề đặt ra trong công tác bảo tồn giá trị văn hóa biển	76
<u>Tiêu kết chương 4</u>	81
KẾT LUẬN	82
TÀI LIỆU THAM KHẢO	84
PHỤ LỤC	88

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Trên vùng đồng bằng trung du Bắc Bộ, Bắc Trung Bộ từ xa xưa đã tồn tại nhiều loại hình làng khác nhau dựa theo các tiêu chí phân loại như theo cảnh quan địa lý, theo thời gian hình thành, theo nghề nghiệp hay cơ sở kinh tế, theo các hình thái tín ngưỡng và tôn giáo...

Tỉnh Quảng Ninh với sự đa dạng về cảnh quan địa lý và các hoạt động kinh tế, sự liên tục và phong phú về mặt lịch sử nên có đầy đủ các loại hình làng của vùng đồng bằng và trung du Bắc Bộ. Bên cạnh đó với nét đặc thù riêng biệt, tỉnh Quảng Ninh còn có các loại hình làng khác mà các tỉnh trong khu vực không có. Đó là Làng mỏ (Làng của công nhân khai mỏ hình thành từ thế kỷ XX), Làng đảo và Làng chài thủy cơ trên biển, Làng thủy cơ vừa trên sông và trên biển.

Trong các loại hình làng trên, các Làng chài (bao gồm làng đánh cá định cư trên bờ và làng thủy cơ lênh đênh trên sông, biển) là loại hình làng tương đối đặc biệt, với nhiều nét độc đáo riêng về kết cấu kinh tế - xã hội - văn hóa do đặc trưng nghề nghiệp và môi trường cư trú quy định. Hệ thống làng chài với nhiều loại hình khác nhau được phân bố rải rác trên phạm vi toàn tỉnh với những nét đặc thù riêng do điều kiện môi trường cư trú, đời sống kinh tế và đặc điểm cư dân.

Đến với Vịnh Hạ Long, di sản thiên nhiên thế giới, bên cạnh các giá trị vô giá về cảnh quan tự nhiên, giá trị địa chất địa mạo, phong phú đa dạng sinh học chúng ta không thể không kể đến chiều sâu giá trị lịch sử văn hóa của vùng biển này. Trong đó cộng đồng cư dân sinh sống trên vịnh là một nét đẹp, một dấu ấn in đậm trong ký ức của du khách mỗi khi tới thăm Vịnh Hạ Long.

Khác với các cộng đồng cư dân vùng sông nước khác từ Bắc chí Nam, ngư dân vạn chài Hạ Long có những nét độc đáo riêng. Đánh bắt và nuôi trồng hải sản là nghề truyền thống, nhà của họ là những con thuyền, quê hương của họ là Vịnh Hạ Long, đời nối đời sinh ra và lớn lên trên biển. Hàng nghìn hòn

đảo trập trùng che chắn cho cộng đồng cư dân này khi biển động, đi làm ăn hay lúc nghỉ ngơi neo đậu. Ngôi nhà của họ thường lênh đênh ra khơi, vào lộng theo mùa vụ đánh bắt hải sản. Từ cuộc sống mưu sinh vất vả, lúc buồn vui, khi giao lưu sớm tối, kết bạn, gả chồng, khi tổ chức lễ tết, hội hè... gắn liền với vùng biển Đông Bắc của tổ quốc đã hình thành nên những yếu tố văn hóa rất đặc trưng, riêng biệt, là nguồn gốc của những làn điệu hát giao duyên đậm thắm, những phong tục tập quán mang đậm sắc thái văn hóa của một vùng biển.

Sự đa dạng văn hóa và sự gắn kết từng thành viên với nhau trong cuộc sống từ xưa tới nay kết tinh, tạo nên bản chất con người Hạ Long với một bản sắc riêng biệt đó là sự hòa nhập: hòa nhập giữa con người với thiên nhiên trước biển cả, nơi đầu sóng ngọn gió tạo nên sức mạnh chung lưng đấu cật, cần cù làm ăn và phát triển.

Trong những năm gần đây, trong bối cảnh Vịnh Hạ Long được công nhận là di sản thiên nhiên thế giới, công tác bảo tồn Vịnh Hạ Long ngày càng nhận được sự quan tâm của các cấp các ngành. Các hoạt động bảo vệ môi trường biển, xây dựng các tuyến du lịch hợp lý, công tác khai thác du lịch kết hợp với việc bảo tồn những giá trị cảnh quan, địa chất địa mạo, văn hóa cổ truyền Vịnh Hạ Long được đầu tư.

Xác định được yêu cầu nghiên cứu cộng đồng cư dân sinh sống trên Vịnh Hạ Long nhằm mục đích giới thiệu những giá trị văn hóa biển là góp phần bảo tồn và phát huy bền vững các giá trị của di sản thiên nhiên thế giới. Không những thế việc nghiên cứu cộng đồng cư dân sinh sống trên vịnh còn giúp chính quyền trong thời gian tới có những chính sách hợp lý trong việc tổ chức di dân định cư đối với cộng đồng dân cư này trong các đề án bảo vệ môi trường Vịnh Hạ Long, mà vẫn giữ được những yếu tố văn hóa biển đặc trưng trong đời sống vật chất, tinh thần của cư dân vạn chài trên Vịnh.

Ngày càng có nhiều cá nhân, tổ chức thuộc nhiều lĩnh vực khác nhau tiến hành nghiên cứu về vấn đề này.

Hiện nay đã có một số tác phẩm, tài liệu riêng rẽ viết về phong tục dân gian tỉnh Quảng Ninh, trong đó có phác thảo đôi nét về phong tục tập quán của cư dân trên Vịnh. Tuy nhiên, những tác phẩm đó mới chỉ dừng lại ở một số biểu hiện rất sơ sài về văn hóa mà chưa có cái nhìn tổng quan từ quá trình tụ cư, đặc điểm cư dân, cũng như đời sống vật chất, tinh thần của mô hình cộng đồng ngư dân vịnh chài trong một công trình nghiên cứu chuyên biệt. Chưa đề cập một cách có hệ thống vấn đề xung quanh chưa đáp ứng được yêu cầu, mong muốn của du khách đến với Vịnh Hạ Long cũng như những người quan tâm tới vấn đề này.

Mặt khác, cộng đồng cư dân sinh sống trên Vịnh Hạ Long do điều kiện sống lênh đênh trên mặt biển, những đặc thù về kết cấu kinh tế - xã hội - văn hóa không rõ nét, quá trình tụ cư phức tạp, chỉ tập trung thành những nhóm nhỏ, trình độ văn hóa của cư dân còn thấp. Việc lưu giữ những tư liệu cho quá trình nghiên cứu rất hạn chế, điều kiện đi lại khó khăn. Điều này gây nhiều trở ngại cho công tác nghiên cứu bảo tồn các giá trị văn hóa làng chài biển.

Tại khu vực Vịnh Hạ Long, từ cuối thế kỷ XVIII cho tới đầu thế kỷ XIX đã tồn tại hai làng chài tương đối điển hình là làng Giang Võng và làng Trúc Võng. Trải qua thăng trầm của lịch sử, cùng với sự biến động của tình hình kinh tế xã hội, cộng đồng cư dân tại hai làng chài dần dần thay đổi. Có bộ phận chuyển hẳn lên định cư trên bờ, có bộ phận di dời qua các vùng biển khác tại Cẩm Phả, Vân Đồn, Yên Hưng, tiếp tục sống cuộc sống lênh đênh trên biển. Một bộ phận không nhỏ di chuyển ra khu vực Vịnh Hạ Long, tụ cư trên một số làng chài như Ba Hang, Cặp Dè, Cửa Vạn...

Trong đó làng chài Cửa Vạn là làng chài lớn nhất, đông dân nhất, cho đến nay vẫn giữ được nhiều nét đặc trưng về kinh tế - xã hội - văn hóa của cộng đồng cư dân trên vịnh Hạ Long, đại diện cho loại hình làng chài thủy cư trên biển tại Vịnh Hạ Long nói riêng, tỉnh Quảng Ninh nói chung.

Xuất phát từ những lý do trên tôi đã chọn đề tài: “ *Làng chài Cửa Vạn Thành phố Hạ Long Tỉnh Quảng Ninh* ” làm đề tài luận văn Thạc sỹ của mình.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Vấn đề làng chài Cửa Vạn - Vịnh Hạ Long - Quảng Ninh là một vấn đề mới, phạm vi nghiên cứu hẹp nên hiện nay mới chỉ có rất ít các công trình nghiên cứu đề cập tới vấn đề này, có thể kể đến một số công trình như:

Trong cuốn *Đại cương lịch sử Việt Nam*, của **Trương Hữu Quýnh** tập 1, NXB Giáo dục, Hà Nội, 1998. Mặc dù không trực tiếp liên quan đến đề tài, nhưng tài liệu cho ta cái nhìn tổng quát về các giai đoạn Việt Nam thời nguyên thủy, trong đó Quảng Ninh – Hạ Long cũng là một bộ phận.

Đặc biệt một số tác phẩm viết về lịch sử vùng Hạ Long như **Hà Hữu Nga, Nguyễn Văn Hảo, *Hạ Long thời tiền sử, NXB Thế Giới, HN, 1998***, hay tác phẩm *Hạ Long lịch sử*, của tác giả **Hà Hữu Nga**, NXB khoa học kỹ thuật, 2000... điểm chung của các tác phẩm này là đã đề cập ở một số khía cạnh về sự hình thành của cộng đồng cư dân cổ trên Vịnh Hạ Long, như Cái Bèo, Soi Nhụ, văn hóa Hạ Long, gắn liền với các đặc điểm riêng biệt của các nền văn hóa cổ xưa trên địa bàn, là cơ sở để phân tích các đặc điểm cư dân có tác động đến đặc điểm cư dân hiện tại.

Trong bản dịch của **Ngô Vi Liễn, *Tên làng xã và địa dư các tỉnh Bắc Kỳ, bản dịch***, NXB VHTT, Hà Nội, 1999 có đề cập tới hai làng chài trên Vịnh Hạ Long là Giang Vông, Trúc Vông tồn tại từ khoảng cuối thế kỷ XVIII, vốn là làng gốc của cộng đồng cư dân làng chài Cửa Vạn - Vịnh Hạ Long. Ghi nhận quá trình phát triển từ làng chài trở thành các xã độc lập với số lượng dân số, đời sống kinh tế - xã hội giống như trên bờ.

Ngoài ra có thể kể đến tác phẩm của **Bùi Xuân Đính, *Ghi chép dân tộc học về hai làng Giang Vông, Trúc Vông trên Vịnh Hạ Long***, Tư liệu trung tâm nghiên cứu và tư vấn và phát triển 1995, đã ghi chép ghi tiết hơn về quan hệ xã